

K O M U N I K A T  
Z O M B U A N I A

Warszawa, grudzień 2011

[www.cbos.pl](http://www.cbos.pl) ● [sekretariat@cbos.pl](mailto:sekretariat@cbos.pl)

**BS/154/2011**

---

---

---

**TRZYDZIESTA ROCZNICA**

**WPROWADZENIA**

**STANU WOJENNEGO**



Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku  
13 stycznia 2011 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej  
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa  
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl  
<http://www.cbos.pl>  
(48 22) 629 35 69

13 grudnia mija 30 lat od wprowadzenia w Polsce stanu wojennego, jednak ocena prawna tamtych wydarzeń wciąż nie jest jednoznaczna. Trwa proces wytoczony kilka lat temu najwyższym funkcjonariuszom PZPR przez pion śledczy IPN. Wcześniejsze badania CBOS pokazywały, że mimo iż w pamięci Polaków wciąż żywe są ograniczenia i trudności z jakimi się wtedy borykali, większość uważała decyzję wprowadzenia stanu wojennego za słuszną<sup>1</sup>.

W listopadzie<sup>2</sup> ponownie zapytaliśmy o tamte wydarzenia. Interesowało nas, z czym się kojarzą i jak je oceniamy z perspektywy lat. Nasze najnowsze badanie próbuje odpowiedzieć na pytanie, czy czas utrwalił wcześniejszą ocenę stanu wojennego i czy jest ona akceptowana także przez pokolenie, dla którego jest on już tylko historią.

### **PAMIĘTAMY?**

Dwie trzecie dorosłych Polaków (63%) pamięta, w którym roku wprowadzono stan wojenny. Jeszcze większy odsetek badanych poprawnie wskazał miesiąc, w którym to nastąpiło (72%), trzy piąte (60%) wie, jaki to był dzień miesiąca. W przypadku miesiąca i dnia bardzo rzadko padały odpowiedzi nieprawidłowe. Natomiast co szósty badany (16%) pomylił rok, z czego niemal połowa (7%) podała rok 1980.

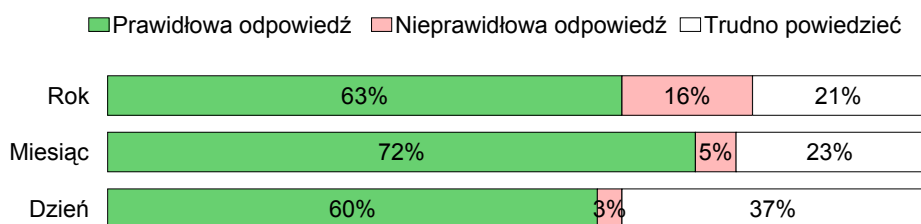
---

<sup>1</sup> Zob. komunikat CBOS „Dwadzieścia lat po wprowadzeniu stanu wojennego”, grudzień 2001 (oprac. M. Strzeszewski)

Zob. komunikat CBOS „Doświadczenia z okresu stanu wojennego i podziemnej Solidarności”, czerwiec 2010 (oprac. M. Wenzel)

<sup>2</sup> Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (258) przeprowadzono w dniach 4 – 13 listopada 2011 roku na liczącej 969 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

RYS. 1. **KIEDY WPROWADZONO STAN WOJENNY?**



Datę wprowadzenia stanu wojennego lepiej pamiętają badani, którzy mają osobiste wspomnienia z tamtego okresu. W którym roku został wprowadzony pamięta około trzy czwarte badanych między 35 a 64 rokiem życia, ale mniej niż połowa najmłodszych (43%). Prawidłowy miesiąc podała zdecydowana większość badanych powyżej 35 roku życia i niemal połowa młodszych (45%), a dzień około trzy czwarte w wieku 35–64 lata i co trzeci poniżej 35 roku życia (33%).

**Prawidłową pełną datę wprowadzenia stanu wojennego podała połowa badanych (50%),** ale w grupie najmłodszych (18–34 lata) tylko co czwarty (27%).

Tabela 1

Kiedy wprowadzono stan wojenny?	Ogółem	Wskazania respondentów według wieku				
		18–34 lata	35–44	45–54	55–64	65 lat i więcej
w procentach						
<b>Rok</b>						
Prawidłowa odpowiedź	63	43	75	76	73	65
Nieprawidłowa odpowiedź	16	19	16	15	11	16
Trudno powiedzieć	21	38	9	9	16	19
<b>Miesiąc</b>						
Prawidłowa odpowiedź	72	45	81	89	90	79
Nieprawidłowa odpowiedź	5	7	7	2	3	5
Trudno powiedzieć	23	48	12	9	7	16
<b>Dzień</b>						
Prawidłowa odpowiedź	60	33	72	79	77	65
Nieprawidłowa odpowiedź	3	4	2	3	3	4
Trudno powiedzieć	37	63	26	18	20	31

Coraz mniej Polaków pamięta, kiedy wprowadzono stan wojenny. Chociaż odsetki badanych udzielających nieprawidłowych odpowiedzi właściwie się nie zmieniają, jednak coraz więcej osób przyznaje, że nie potrafi wskazać roku (13% w 1994 roku, obecnie –21% ), miesiąca (13% w 1994 roku, obecnie – 23%) i dnia (26% w 1994 roku, obecnie – 37%) w którym to nastąpiło.

Tabela 2

Kiedy wprowadzono stan wojenny?	Wskazania respondentów wg terminu realizacji badania			
	XII '94	XI '96	XI '01	XI '11
	w procentach			
<b>Rok</b>				
Prawidłowa odpowiedź	69	69	63	63
Nieprawidłowa odpowiedź	18	19	22	16
Trudno powiedzieć	13	12	15	21
<b>Miesiąc</b>				
Prawidłowa odpowiedź	84	86	80	72
Nieprawidłowa odpowiedź	3	3	3	5
Trudno powiedzieć	13	11	17	23
<b>Dzień</b>				
Prawidłowa odpowiedź	70	70	65	60
Nieprawidłowa odpowiedź	4	4	5	3
Trudno powiedzieć	26	26	30	37

O znaczeniu tej daty świadczą również odpowiedzi na pytanie otwarte dotyczące skojarzeń związanych ze stanem wojennym. Co szósty badany (17%) stwierdził, że nie ma żadnych wspomnień ani wyobrażeń dotyczących ogłoszonego 13 grudnia 1981 roku stanu wojennego, a ponad dwie piąte (44%) ograniczyło się do krótkiej, wręcz hasłowej, jednowątkowej wypowiedzi. Co czwarty respondent (25%) poruszył dwa wątki, a co dwunasty (8%) trzy. Stosunkowo niewielka grupa badanych udzieliła dłuższych odpowiedzi. Tylko co siedemnasty (6%) miał więcej niż trzy skojarzenia.

### POLACY O STANIE WOJENNYM

Stan wojenny najczęściej kojarzy się z różnymi formami ograniczania wolności i z represjami (38%). Najwięcej osób wymieniło godzinę milicyjną (13%), ograniczenie funkcjonowania demokracji i swobód obywatelskich (8%) oraz represje i ofiary śmiertelne (7%). W świadomości Polaków utrwaliły się również trudności związane z przemieszczaniem się i koniecznością posiadania przepustek, aby wyjechać do innej miejscowości (4%), kontrole na ulicach (4%) i inne ograniczenia takie jak cenzura czy brak połączeń telefonicznych (2%).

Tabela 3

Z czym się Panu(i) kojarzy stan wojenny, wprowadzony w Polsce 13 grudnia 1981?	w procentach
Ograniczenie wolności, represje	38
godzina milicyjna	13
ograniczenie swobód obywatelskich, demokracji, wolności	8
przemoc, zastraszanie, aresztowania, ofiary śmiertelne	7
ograniczenie możliwości przemieszczania się	4
kontrole	4
inne ograniczenia wolności osobistej, zakazy (ograniczenie kontaktu z innymi, dostępu do informacji, cenzura itp.)	2
Skojarzenia wojenne	22
wojna, okupacja	6
czołgi i samochody opancerzone	6
wojsko na ulicach	6
ZOMO, milicja na ulicach, patrole	4
Trudności dnia codziennego	14
kartki na żywność i inne artykuły	5
brak artykułów w sklepach, puste półki	5
kolejki	2
trudne warunki materialne, bieda	2
Reakcje emocjonalne	14
strach	12
inna negatywna reakcja emocjonalna	2
Nawiązania historyczne	10
Wojciech Jaruzelski	4
Solidarność, Lech Wałęsa, Stocznia Gdańska	3
strajki, manifestacje	2
inne wydarzenia i postacie historyczne	1
Ocena wprowadzenia stanu wojennego	8
pozytywna ocena, usprawiedliwienie jego wprowadzenia	4
negatywna ocena	3
dystansowanie się od oceny tych wydarzeń	1
Sytuacja społeczno-gospodarcza i polityczna kraju	5
rozruchy, bijatyki, zamieszki	2
bałagan, nieład	2
komunizm	1
Konsekwencje wprowadzenia stanu wojennego	3
koniec komunizmu, zmiana ustroju	2
stabilizacja, zapewnienie bezpieczeństwa i porządku	1
Wspomnienia indywidualnych sytuacji życiowych	3
powołanie do wojska, służba wojskowa	1
inna sytuacja życiowa	2
Inne skojarzenia	21
przemówienie gen. Jaruzelskiego	2
zima, śnieg	2
brak audycji telewizyjnych i radiowych	2
ferie w szkołach	2
brak Teleranka	2
opowieści rodziców i innych osób	2
reakcje innych członków rodziny w tym okresie	1
koksownicy na ulicach	1
inne	7
Brak skojarzeń	17

Procenty nie sumują się do stu, gdyż badani mogli mówić o więcej niż jednym skojarzeniu

Co piąty badany (22%) odniósł się do militaryzacji kraju, z czego co siedemnasty mówił o skojarzeniach z wojną lub okupacją, czołgami i wojskiem na ulicach (po 6%) oraz o wzmożonych patrolach służb mundurowych (4%).

Co siódmy dorosły Polak (14%) nawiązywał do trudności dnia codziennego związanych z zaopatrzeniem i złymi warunkami materialnymi. Badani wspominali puste półki w sklepach i kartki na artykuły żywnościowe (po 5%) oraz kolejki i biedę (po 2%).

Co siódmy (14%) mówił o emocjach, a przede wszystkim o strachu (12%) oraz innych negatywnych uczuciach, m.in. o rozczarowaniu i złości (2%).

Dość często stan wojenny kojarzył się z pewnymi postaciami, miejscami i zdarzeniami (10%). Najczęściej przywoływana była osoba Wojciecha Jaruzelskiego stojącego na czele Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego, organu administrującego krajem podczas stanu wojennego (4%). Niemal równie często respondenci mówili o postaciach i miejscach związanych z Solidarnością oraz o jej delegalizacji (3%), o strajkach i manifestacjach (2%). Niektórzy odwoływali się do takich wydarzeń i postaci historycznych jak np. pacyfikacja kopalni Wujek, ks. Jerzy Popiełuszko, Jan Paweł II (1%).

Co dwunasty badany (8%) na pytanie o skojarzenia dotyczące stanu wojennego koncentrował się na jego ocenie. Część osób (4%) próbowała usprawiedliwić tę decyzję, np.: *„Jaruzelskiemu trzeba podziękować, że nie weszły wojska Układu Warszawskiego, wstrzymanie wojny domowej”*, *„dobrze zrobił Jaruzelski. Czesi i Rosja byli na granicy”*, *„to było dobre posunięcie, jeśli by tak się nie stało, to Polsce groziłby rozlew krwi, to by było gorsze dla naszego kraju”*, *„[kojarzy mi się] z obroną socjalizmu, z próbą likwidacji nieodpowiedzialnych działań Solidarności”*. Trzech na stu (3%) było krytycznych, np.: *„[kojarzy mi się] z czymś złym”*, *„z nieszczęściem”*, *„wielki błąd zrobili”*, *„nie był potrzebny narodowi”*.

Części badanych stan wojenny kojarzył się z ówczesną sytuacją społeczno-gospodarczą i polityczną kraju (5%), w tym z rozruchami i zamieszkami (2%), bałaganem i nieładem społecznym (2%), czy po prostu z komunizmem (1%).

Niektórzy wskazywali na konsekwencje wprowadzenia stanu wojennego (3%), z czego dla części było to wydarzenie, które doprowadziło w końcu do upadku komunizmu i zmiany ustrojowej (2%), a dla innych zapewniło stabilizację, bezpieczeństwo i porządek w kraju (1%).

Trzem badanym na stu (3%) okres ten kojarzył się z pewnymi ważnymi wydarzeniami w ich życiu, np. narodzinami dzieci, śmiercią bliskich, zamążpójściem. W kontekście wprowadzenia stanu wojennego takim zdarzeniem stała się również służba wojskowa (1%).

Innymi przewijającymi się obrazami były: przemówienie gen. Jaruzelskiego ogłaszającego w telewizji wprowadzenie stanu wojennego, zima, brak audycji radiowych i telewizyjnych oraz często przywoływany brak Teleranka, ferie w szkołach, opowieści rodziców i innych osób dotyczące tego zdarzenia (po 2%). Jeden na stu (1%) mówił o reakcjach członków swojej rodziny na wprowadzenie stanu wojennego i o koksownikach na ulicach. Co szósty badany (17%) nie miał żadnych skojarzeń związanych ze stanem wojennym.

#### **STAN WOJENNY W ŚWIADOMOŚCI MŁODYCH POLAKÓW, OSÓB W ŚREDNIM WIEKU I STARSZYCH**

Dla części badanych 13 grudnia 1981 roku to wydarzenie historyczne. Respondenci poniżej 35 roku życia urodzili się już po tej dacie lub byli zbyt mali, by mieć własne wspomnienia z tego okresu. Natomiast to co zapamiętały osoby między 35 a 44 rokiem życia, które były wówczas uczniami szkoły podstawowej, różni się od tego, co pamiętają starsi z własnych przeżyć.

#### **HISTORYCZNA PERSPEKTYWA MŁODYCH POLAKÓW**

Mimo że pytanie o skojarzenia związane ze stanem wojennym nie ograniczało badanych do własnych wspomnień, w grupie najmłodszych (18–34 lata), którzy ich nie posiadają, co trzeci (33%) stwierdził, że wprowadzenie stanu wojennego z niczym mu się nie kojarzy. Pięciu na stu (5%) przyznało, że ich wyobrażenia zbudowane są na opowieściach rodziców i innych osób, które go przeżyły.

Młodzi Polacy, mimo że tak jak inni najczęściej kojarzyli ten okres z ograniczeniem wolności osobistej i represjami, dużo rzadziej niż ogół badanych wymieniali formy takich ograniczeń (29%, ogół – 38%): co dziesiąty (10%) kojarzył stan wojenny z godziną milicyjną, co dwunasty (8%) z ograniczeniem swobód obywatelskich, a co czternasty (7%) z represjami. Trzech na stu najmłodszych respondentów (3%) mówiło o ograniczeniach w przemieszczaniu się.



Tabela 4

Z czym się Panu(i) kojarzy stan wojenny, wprowadzony w Polsce 13 grudnia 1981?	Ogółem	Odsetki badanych według wieku				
		18–34 lata	35–44	45–54	55–64	65 lat i więcej
Ograniczenie wolności, represje	38	29	45	46	44	34
godzina milicyjna	13	10	19	17	14	7
ograniczenie swobód obywatelskich, demokracji, wolności	8	8	7	9	9	6
ograniczenie możliwości przemieszczania się	4	3	3	6	5	5
kontrole	4	0	4	6	5	5
inne ograniczenia wolności osobistej, zakazy (ograniczenie kontaktu z innymi, dostępu do informacji, cenzura itp.)	2	1	3	3	2	4
przemoc, zastraszanie, aresztowania, ofiary śmiertelne	7	7	9	5	9	7
Skojarzenia wojenne	22	15	37	31	22	17
wojna, okupacja	6	6	6	4	7	9
czołgi i samochody opancerzone	6	2	14	10	3	5
wojsko na ulicach	6	4	10	12	5	2
ZOMO, milicja na ulicach, patrole	4	3	7	5	7	1
Trudności dnia codziennego	14	15	19	16	14	8
kartki na żywność i inne artykuły	5	7	7	5	5	1
brak artykułów w sklepach, puste półki	5	2	8	7	5	6
kolejki	2	4	3	2	2	0
trudne warunki materialne, bieda	2	2	1	2	2	1
Reakcje emocjonalne	14	5	15	19	20	23
strach	12	5	12	15	17	19
inna negatywna reakcja emocjonalna	2	0	3	4	3	4
Nawiązania historyczne	10	15	10	8	11	5
Wojciech Jaruzelski	4	6	3	3	2	1
Solidarność, Lech Wałęsa, Stocznia Gdańska	3	5	2	2	2	2
strajki, manifestacje	2	2	3	2	5	2
inne wydarzenia i postacie historyczne	1	2	2	1	2	0
Ocena wprowadzenia stanu wojennego	8	3	4	7	14	13
pozytywna ocena, usprawiedliwienie jego wprowadzenia	4	0	2	3	9	6
negatywna ocena	3	2	2	3	5	6
dystansowanie się od oceny tych wydarzeń	1	1	0	1	0	1
Sytuacja społeczno-gospodarcza i polityczna kraju	5	5	3	5	4	9
rozruchy, bijatyki, zamieszki	2	1	2	3	2	5
bałagan, nieład	2	1	1	2	1	3
komunizm	1	3	0	0	1	1
Konsekwencje wprowadzenia stanu wojennego	3	3	1	1	3	6
koniec komunizmu, zmiana ustroju	2	3	0	1	1	2
stabilizacja, zapewnienie bezpieczeństwa i porządku	1	0	1	0	2	4
Wspomnienia indywidualnych sytuacji życiowych	3	1	2	6	3	1
powołanie do wojska, służba wojskowa	1	0	0	4	0	0
inna sytuacja życiowa	2	1	2	2	3	1
Inne skojarzenia	21	12	39	28	19	19
przemówienie gen. Jaruzelskiego	2	2	1	5	2	4
zima, śnieg	2	0	7	3	2	1
brak audycji telewizyjnych i radiowych	2	0	4	1	4	1
ferie w szkołach	2	0	7	2	0	0
brak Teleranka	2	1	7	2	0	0
opowieści rodziców i innych osób	2	5	1	0	0	0
reakcje innych członków rodziny w tym okresie	1	0	5	3	0	0
koksownicy na ulicach	1	0	0	3	1	0
inne	7	4	7	9	10	13
Brak skojarzeń	17	33	10	10	5	13

Procenty nie sumują się do stu, gdyż badani mogli mówić o więcej niż jednym skojarzeniu

Osoby, które urodziły się już po wprowadzeniu stanu wojennego lub były wtedy małymi dziećmi (poniżej 5 roku życia) dużo częściej niż starsi badani wymieniali postacie i wydarzenia historyczne. Często mieli z nim skojarzenia wojenne i związane z trudnymi warunkami życia (po 15%). Co ciekawe, w grupie tej najczęściej padały odwołania do komunizmu (3%).

#### FERIE W SZKOLE I BRAK TELERANKA, CZYLI DZIECIŃSTWO NAZNACZONE STANEM WOJENNYM

Niemal połowie badanych w wieku 35–44 lata stan wojenny kojarzył się z ograniczeniem wolności i represjami (45%). W grupie tej najczęściej mówiono o godzinie milicyjnej (19%) i represjach (9%). Zdecydowanie częściej niż pozostali mieli oni skojarzenia wojenne (37%, ogół badanych – 22%). Dla co siódmego (14%) stan wojenny to czołgi na ulicach, a dla co dziesiątego (10%) wojsko. Grupa ta najczęściej kojarzyła ten czas z trudnymi warunkami życia (19%), a przede wszystkim z pustymi półkami (8%) i kartkami na żywność (7%).

Respondenci, którzy w 1981 roku byli jeszcze dziećmi lub nastolatkami uczęszczającymi do szkoły podstawowej, wyróżniają się również specyficznymi wspomnieniami wynikającymi z ich wieku. Co czternasty (7%) wspominał ferie w szkole, brak Teleranka oraz zimę i śnieg. Pięciu na stu (5%) utkwili w pamięci reakcje emocjonalne członków rodziny, takie jak płacz babci czy zdenerwowanie mamy.

#### GODZINA MILICYJNA, CZOŁGI I WOJSKO NA ULICACH, CZYLI WCHODZĄCY W DOROSŁOŚĆ W POCZĄTKACH LAT OSIEMDZIESIĄTYCH

Badani, którzy mają dziś 45–54 lata najdotkliwiej pamiętają ograniczenia wolności w czasie stanu wojennego (46%), w tym godzinę milicyjną (17%), ograniczenia swobód obywatelskich (9%), problemy z przemieszczaniem się (6%), kontrolę dokumentów (6%).

Dla co trzeciego (31%) stan wojenny to militaryzacja kraju. Zapamiętali to równie mocno jak osoby będące wówczas dziećmi. Wojenne skojarzenia tej grupy miały także inny wymiar – wspomnienia służby wojskowej (4%). Spośród ogółu wyróżnia ich również częstsze nawiązywanie do przemówienia generała Jaruzelskiego ogłaszającego w telewizji stan wojenny (5%).

## PRZEDE WSZYSTKIM STRACH, CZYLI WSPOMNIENIA POLAKÓW POWYŻEJ 55 ROKU ŻYCIA

Im starsi badani, tym częściej mówią o strachu. Wśród najstarszych co piątemu (19%) okres ten kojarzył się właśnie z takim stanem emocjonalnym, podczas gdy wśród najmłodszych pięciu na stu (5%).

Badani mający 55 lat i więcej (czyli ci, którzy w 1981 mieli przynajmniej 25 lat) częściej również wyrażają swoją ocenę tamtych wydarzeń (14% wśród badanych w wieku 55–64 lata i 13% wśród najstarszych).

Co ciekawe najstarsi respondenci, którzy musieli radzić sobie z realiami życia w PRL, dużo rzadziej wskazywali na trudne warunki materialne i biedę (8%). Bardzo nieliczni wspominali kartki na żywność (1%), które obowiązywały jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego. Jedynie puste półki w sklepach zapisały się mocniej w ich pamięci i wymieniali je podobnie często co ogół badanych (6%).

## OCENA STANU WOJENNEGO I STOSUNEK DO ROZLICZANIA PRZESZŁOŚCI

Opinie na temat wprowadzenia stanu wojennego są coraz bardziej zróżnicowane. Jeszcze dziesięć lat temu ponad połowa dorosłych Polaków (51%) uważała, że była to słuszna decyzja, a tylko co czwarty (25%) był przeciwnego zdania. Obecnie ponad dwie piąte (44%) sądzi, że była ona dobra, a co trzeci (34%) – że zła. Nadal wielu badanych wstrzymuje się od oceny tamtych wydarzeń (22%). Tendencja ta prawdopodobnie się utrzyma i w przyszłości możemy spodziewać się przewagi ocen negatywnych nad pozytywnymi.

Tabela 5

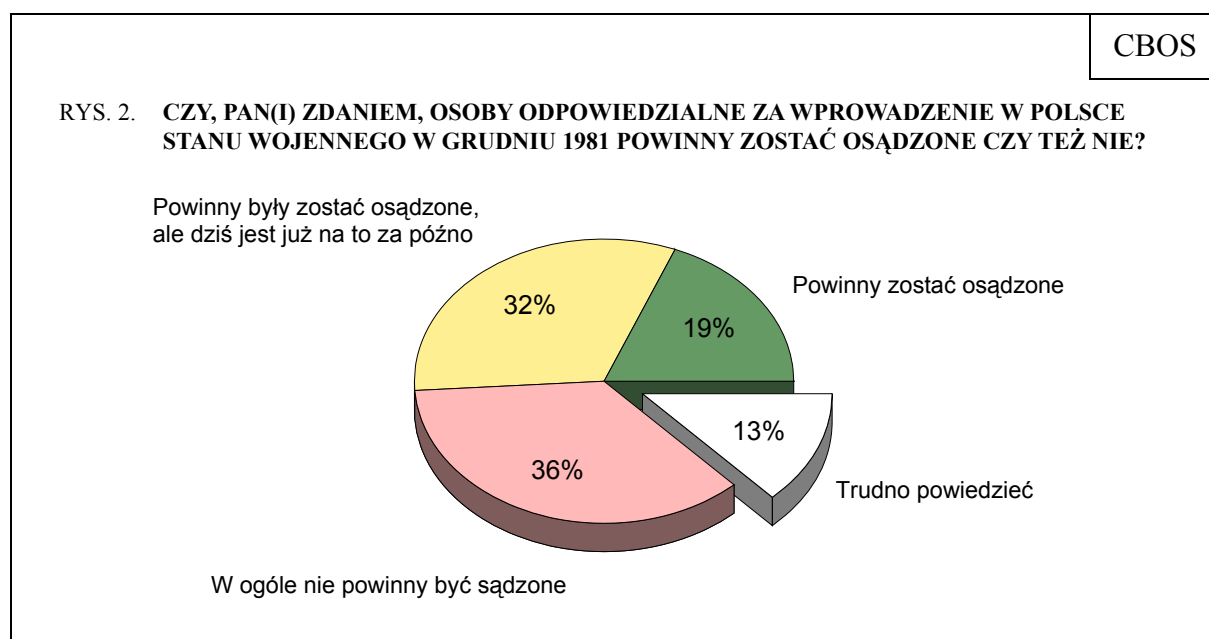
Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego w naszym kraju? Czy, Pana(i) zdaniem, była to decyzja:	Wskazania respondentów według terminów badań							
	XII 1994		XI 1996		XI 2001		XI 2011	
	w procentach							
– zdecydowanie słuszna	22	54	20	54	16	51	14	44
– raczej słuszna	32		34		35		30	
– raczej niesłuszna	13	23	14	30	13	25	21	34
– zdecydowanie niesłuszna	10		16		12		13	
Trudno powiedzieć	23		16		24		22	

Stosunek do zasadności wprowadzenia stanu wojennego zależy od cech społeczno-demograficznych badanych. Wśród tych, którzy nie mają własnych wspomnień tamtego okresu, gdyż byli zbyt mali lub urodzili się już po 13 grudnia 1981 roku, co trzeci (34%) nie

potrafi ocenić tej decyzji, a pozostali zdecydowanie częściej uważają, że była ona niesłuszna. Natomiast wśród badanych mających 45 lat i więcej ponad połowa uważa, że była to decyzja właściwa (zob. tabele aneksowe).

Stosunek do tamtych wydarzeń silnie różnicują także wykształcenie i poglądy polityczne. Połowa badanych z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym pozytywnie ocenia wprowadzenie stanu wojennego (po 52%). Jeszcze częściej o jego słuszności są przekonane osoby o poglądach lewicowych (62%). Natomiast opinie krytyczne najczęściej wyrażają osoby legitymujące się wykształceniem wyższym (52%), a także niemal połowa (48%) identyfikujących się z poglądami prawicowymi (zob. tabele aneksowe).

Nie tylko ocena ogłoszenia stanu wojennego dzieli Polaków. Zgody nie ma także co do prawnej odpowiedzialności osób, które decydowały o jego wprowadzeniu. Więcej niż co trzeci badany (36%) uważa, że osoby te w ogóle nie powinny być sądzone. Nieco mniejszy odsetek (32%) twierdzi, że powinny być w przeszłości pociągnięte do odpowiedzialności prawnej, ale teraz jest już na to za późno. Natomiast co piąty (19%) stoi na stanowisku, że nadal powinniśmy dążyć do osądzenia tych, którzy wprowadzili stan wojenny.



Stosunek do rozliczeń jest zależny od wieku, wykształcenia i poglądów politycznych badanych. Zwolennikami osądzania są najczęściej osoby z wyższym wykształceniem (31%), o poglądach prawicowych (27%) oraz mający mniej niż 35 lat (23% w wieku 18–24 lata i 26% w wieku 25–34 lata). O tym, że osoby te w ogóle nie powinny być sądzone jest

przekonana niemal połowa badanych mających 55 lat i więcej (45% w wieku 55–64 i 44% w wieku 65 lat i więcej), a także połowa określających swoje poglądy jako lewicowe (53%) – zob. tabele aneksowe.

Opinie na temat prawnej odpowiedzialności osób mających swój udział we wprowadzeniu stanu wojennego są uzależnione przede wszystkim od oceny tej decyzji. Zdecydowana większość badanych uważających, że była ona słuszna twierdzi, że ówcześni decydenci w ogóle nie powinni być sądzeni (62%), a co czwarty (27%), że w przeszłości należało to zrobić, a obecnie nie powinniśmy do tego wracać. Natomiast wśród badanych przekonanych, że była to niewłaściwa decyzja dwie piąte (41%) chciałoby zobaczyć przed sądem osoby odpowiedzialne za stan wojenny. Mniej więcej tyle samo (43%) uważa, że jest już na to za późno.

Tabela 6

Czy, Pan(i) zdaniem, osoby odpowiedzialne za wprowadzenie w Polsce stanu wojennego w grudniu 1981 powinny zostać osądzone czy też nie?	Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego w naszym kraju? Czy była to decyzja:		
	słuszna	niesłuszna	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Powinny zostać osądzone	5	41	12
Powinny były zostać osądzone, ale dziś jest już na to za późno	27	43	27
W ogóle nie powinny być sądzone	62	11	20
Trudno powiedzieć	6	5	41

Opinia, że jest już za późno na sądenie osób odpowiedzialnych za wprowadzenie stanu wojennego, może wynikać zarówno z przekonania, że minęło zbyt dużo czasu od tamtych wydarzeń, jak i z poczucia bezradności wobec orzecznictwa sądów w sprawach rozliczeń z przeszłością. Od kilkunastu lat ostatecznego rozstrzygnięcia nie znalazła nawet sprawa gen. Kiszczaka oskarżonego o przyczynienie się do śmierci górników z kopalni „Wujek” w grudniu 1981 roku. Stosunkowo niski odsetek badanych, którzy nadal chcieliby zobaczyć przed sądem osoby odpowiedzialne za stan wojenny, może wynikać także z braku wiary w obiektywizm takich ocen i ze zmęczenia debatami rozrachunkowymi z PRL-em. Na niechęć do rozliczeń wskazuje choćby wzrost negatywnych ocen Instytutu Pamięci Narodowej po publikacji książki o Lechu Wałęsie<sup>3</sup>. Świadczy o tym także niemal powszechne przekonanie, że rozliczenia PRL-u należy pozostawić historykom (79%). Tylko co siódmy

dorosły Polak (14%) uważa, że okres ten nie został rozliczony w wystarczającym stopniu i nie powinno się tu stosować zasady tzw. „grubej kreski”.

Tabela 7

Czy, Pana(i) zdaniem, obecnie należy zajmować się rozliczaniem PRL-u czy też należy zakończyć rozliczenia i pozostawić ten okres do badania historykom?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	2009	2011
	w procentach	
Należy zakończyć rozliczenia i pozostawić ten okres do badania historykom	76	79
Należy zajmować się rozliczaniem okresu PRL, gdyż okres ten nie został w wystarczającym stopniu rozliczony	18	14
Trudno powiedzieć	6	7

Podobnie jak przy ocenach stanu wojennego, na potrzebę kontynuowania rozrachunków z PRL-em częściej wskazują badani poniżej 35 roku życia oraz osoby z dyplomem wyższej uczelni. Co czwarty badany utożsamiający się z poglądami pravicowymi (25%) uważa, że rozliczanie PRL-u jest nadal kwestią, która wymaga uwagi (zob. tabele aneksowe).

Stosunek do rozliczania PRL-u wpływa na opinie dotyczące odpowiedzialności prawnej osób, które decydowały o wprowadzeniu stanu wojennego. Wśród badanych, którzy chcą pozostawić rozliczenia historykom, tylko co dziesiąty (10%) uważa, że zasada ta nie powinna dotyczyć osób odpowiedzialnych za stan wojenny, co trzeci (36%) jest zdania, że jest już na to za późno, a ponad dwie piąte (43%) w ogóle nie widzi powodu do sądenia tych osób. Natomiast ankietowani twierdzący, że powinniśmy kontynuować proces rozliczania, w zdecydowanej większości (69%) są za postawieniem przed sądem ówczesnych decydentów, co piąty (21%) uważa, że chociaż powinni odpowiadać za tamte decyzje, teraz jest już na to za późno. Bardzo niewielu (5%) twierdzi, że nie ponoszą oni żadnej odpowiedzialności. Osoby nie mające zdania na temat rozliczeń PRL-u w większości (58%) dystansują się również od wyrażania swojej opinii na temat karnej odpowiedzialności osób decydujących o wprowadzeniu stanu wojennego.

---

<sup>3</sup> Zob. komunikat CBOS „Opinie o działalności parlamentu, prezydenta, IPN i NBP”, kwiecień 2009, (oprac. M. Wenzel)

Tabela 8

Czy, Pan(i) zdaniem, osoby odpowiedzialne za wprowadzenie w Polsce stanu wojennego w grudniu 1981 powinny zostać osądzone czy też nie?	Czy, Pana(i) zdaniem, obecnie należy zajmować się rozliczaniem PRL-u czy też należy zakończyć rozliczenia i pozostawić ten okres do badania historykom?		
	Należy zakończyć rozliczenia i pozostawić ten okres do badania historykom	Należy zajmować się rozliczaniem okresu PRL, gdyż okres ten nie został w wystarczającym stopniu rozliczony	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Powinny zostać osądzone	10	69	19
Powinny były zostać osądzone, ale dziś jest już na to za późno	36	21	14
W ogóle nie powinny być sądzone	43	5	9
Trudno powiedzieć	11	5	58

### POWODY WPROWADZENIA STANU WOJENNEGO

Polacy nie są zgodni również co do przyczyn wprowadzenia stanu wojennego. Mniej więcej tyle samo osób uważa, że wprowadzono go, aby uniknąć wojny domowej (35%), obcej interwencji (34%), aby PZPR utrzymała się u władzy (33%), aby powstrzymać strajki (31%), zlikwidować „Solidarność” (31%) czy też aby uspokoić sytuację (29%)<sup>4</sup>.

Tabela 9

Dlaczego, Pana(i) zdaniem, wprowadzono stan wojenny?	w procentach
Aby uniknąć rozlewu krwi, wojny domowej	35
W celu uniknięcia obcej interwencji	34
PZPR chciała utrzymać się przy władzy, nie chciała dopuścić do obalenia systemu	33
Aby powstrzymać strajki	31
Aby zlikwidować „Solidarność”, opozycję	31
Aby uspokoić sytuację, wprowadzić porządek	29
Z innych powodów	2
Trudno powiedzieć	11

Procenty nie sumują się do stu, gdyż badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź

Opinie na ten temat zależą od oceny tamtych wydarzeń. Około połowa badanych przekonanych o słuszności wprowadzenia wówczas stanu wojennego uważa, że uniknięto w ten sposób wojny domowej (55%) i obcej interwencji (50%). Badani uważający, że było to niesłuszne posunięcie w większości wskazywali na chęć utrzymania władzy przez PZPR (55%) i wyeliminowania opozycji, zlikwidowania „Solidarności” (52%).

<sup>4</sup> W 2001 roku zadano tak samo brzmiące pytanie otwarte. Lista przyczyn została skonstruowana na podstawie najczęściej udzielanych wówczas odpowiedzi. Zob. komunikat CBOS „Dwadzieścia lat po wprowadzeniu stanu wojennego”, grudzień 2001 (oprac. M. Strzeszewski)

Tabela 10

Dlaczego, Pana(i) zdaniem, wprowadzono stan wojenny?	Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego w naszym kraju? Czy była to decyzja:		
	śluszną	niesłuszną	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Aby uniknąć rozlewu krwi, wojny domowej	55	16	24
W celu uniknięcia obcej interwencji	50	23	21
PZPR chciała utrzymać się przy władzy, nie chciała dopuścić do obalenia systemu	21	55	24
Aby powstrzymać strajki	23	41	31
Aby zlikwidować „Solidarność”, opozycję	19	52	25
Aby uspokoić sytuację, wprowadzić porządek	37	23	23
Z innych powodów	2	2	3
Trudno powiedzieć	4	6	32

Procenty nie sumują się do stu, gdyż badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź

W postrzeganiu przyczyn wprowadzenia stanu wojennego zdecydowanie wyróżniają się ludzie młodzi w wieku od 18 do 34 lat. Częściej niż inni nie mają oni zdania na ten temat (21%), ale równocześnie mniej z nich sądzi, że istniało ryzyko wojny domowej (18%, wśród ogółu – 35%) lub ryzyko obcej interwencji (25%, wśród ogółu – 34%).

Tabela 11

Dlaczego, Pana(i) zdaniem, wprowadzono stan wojenny?	Ogółem	Wskazania respondentów według wieku				
		18–34 lata	35–44	45–54	55–64	65 lat i więcej
	w procentach					
Aby uniknąć rozlewu krwi, wojny domowej	35	18	39	43	47	41
W celu uniknięcia obcej interwencji	34	25	44	41	39	34
PZPR chciała utrzymać się przy władzy, nie chciała dopuścić do obalenia systemu	33	31	41	41	28	28
Aby powstrzymać strajki	31	35	31	38	24	23
Aby zlikwidować „Solidarność”, opozycję	31	31	36	34	30	27
Aby uspokoić sytuację, wprowadzić porządek	29	32	22	28	29	29
Z innych powodów	2	2	1	3	0	4
Trudno powiedzieć	11	21	7	3	4	8

Procenty nie sumują się do stu, gdyż badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź



Spory interpretacyjne dotyczące historii najnowszej budzą w Polsce wiele emocji i często silnie antagonizują społeczeństwo. Udowodniły to chociażby obchody tegorocznego



Święta Niepodległości. Trwa także proces kształtowania się języka dotyczącego opisu stanu wojennego. Ścierają się dwa sposoby postrzegania decyzji o jego wprowadzeniu. Dla jednych jest ona symbolem represyjności poprzedniego systemu, dla innych symbolem stabilizacji i optymalnym rozwiązaniem w tamtych warunkach.

Odmienne skojarzenia dotyczące stanu wojennego mają młodzi Polacy, którzy nie mają własnych wspomnień z tamtego okresu, a inne starsi. Badani poniżej 35 roku życia przede wszystkim znacznie częściej przyznają, że nie mają żadnych skojarzeń związanych z tym wydarzeniem. Pozostałym, częściej niż ogółowi, stan wojenny kojarzy się z konkretnymi postaciami, miejscami i zdarzeniami. Natomiast im starsze osoby tym częściej odwołują się do swoich reakcji emocjonalnych, przede wszystkim do uczucia strachu. Niemal połowa ankietowanych zapamiętała ograniczanie wolności osobistej. Tym którzy byli wówczas bardzo młodzi utkwiły w pamięci wojsko na ulicach, czołgi i patrole.

Ludzie młodzi poniżej 35 roku życia wyróżniają się także w ocenach tamtych wydarzeń. Częściej niż inni nie mają zdania na ten temat, ale również zdecydowanie częściej oceniają je negatywnie. Tymczasem wśród osób starszych ponad połowa uważa, że było to słuszne posunięcie.

Oceny stanu wojennego i odpowiedzialności karnej osób, które go wprowadziły zależą również od wykształcenia badanych i ich poglądów politycznych. Większość respondentów z dyplomem uczelni wyższej krytycznie ocenia tamtą decyzję, a co trzeci chciałby zobaczyć przed sądem osoby odpowiedzialne za jej wcielenie w życie.

Niemal połowa badanych o poglądach prawicowych uważa, że była to niesłuszna decyzja i co czwarty jest zdania, że osoby odpowiedzialne za wprowadzenie stanu wojennego powinny stanąć przed sądem. Natomiast większość badanych identyfikujących się z poglądami lewicowymi twierdzi, że była to słuszna decyzja i nie widzi powodu, dla którego ówczesni decydenci powinni być sądzeni. Osoby o poglądach prawicowych znacznie częściej oczekują także rozliczeń z PRL-em, natomiast identyfikujący się z lewicą – zaniechania tego procesu. Wyniki naszego badania potwierdzają, że stosunek do PRL-u jest nadal jednym z kryteriów opowiadania się za prawicową bądź lewicową orientacją.

Opracowała  
Katarzyna KOWALCZUK

Tabela 1

		Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego w naszym kraju? Czy, Pana(i) zdaniem, była to decyzja:			Liczba osób
		śluszną	niesłuszną	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		44	34	22	964
Płeć	Mężczyźni	45	38	17	450
	Kobiety	44	30	26	514
Wiek	18-24 lata	24	42	34	125
	25-34	26	40	34	184
	35-44	48	32	20	142
	45-54	55	31	14	151
	55-64	59	26	16	192
	65 lat i więcej	51	33	16	169
Miejsce zamieszkania	Wieś	46	29	25	362
	Miasto do 20 tys.	50	30	20	123
	20-100 tys.	45	38	17	195
	101-500 tys.	45	36	20	155
	501 tys. i więcej mieszk.	34	42	24	129
Wykształcenie	Podstawowe	52	26	22	238
	Zasadnicze zawodowe	52	27	21	232
	Średnie	41	34	24	328
	Wyższe	29	52	19	167
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wykształc.	30	51	19	91
	Średni personel, technicy	40	40	21	35
	Pracownicy adm.-biurowi	43	30	26	58
	Pracownicy usług	42	30	28	68
	Robotnicy wykwalifikowani	51	34	15	111
	Robotnicy niewykwalifik.	50	21	29	56
	Rolnicy	65	17	18	50
	Pracujący na własny rach.	25	30	45	28
Bierni zawodowo	Renciści	63	24	13	65
	Emeryci	51	32	17	226
	Uczniowie i studenci	17	47	36	68
	Bezrobotni	39	43	18	59
	Gospodynie domowe i inni	38	30	32	49
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	45	35	20	127
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	40	36	25	81
	sekt. pryw. poza rolnict.	38	36	26	226
	prywatnym gosp. rolnym	61	21	18	41
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	51	31	18	127
	501-750	44	29	27	115
	751-1000	50	36	14	168
	1001-1500	54	30	16	159
	Powyżej 1500 zł	33	47	20	190
Ocena własnych war. mater.	Złe	49	27	24	127
	Średnie	50	30	20	457
	Dobre	37	40	23	380
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	31	49	20	40
	Raz w tygodniu	47	35	18	434
	1-2 razy w miesiącu	42	37	21	152
	Kilka razy w roku	46	30	24	215
	W ogóle nie uczestniczy	41	28	31	123
Poglądy polityczne	Lewica	62	23	15	148
	Centrum	49	33	19	307
	Prawica	36	48	16	282
	Trudno powiedzieć	38	24	38	227

Tabela 2

		Czy, Pan(i) zdaniem, osoby odpowiedzialne za wprowadzenie w Polsce stanu wojennego w grudniu 1981 powinny zostać osądzone czy też nie?				Liczba osób
		Powinny zostać osądzone	Powinny być osądzone, ale dziś jest już na to za późno	W ogóle nie powinny być sądzone	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		19	32	36	13	965
Płeć	Mężczyźni	24	28	36	12	450
	Kobiety	15	35	35	15	515
Wiek	18-24 lata	23	29	22	26	126
	25-34	26	26	26	22	184
	35-44	21	41	30	7	142
	45-54	14	37	41	8	151
	55-64	13	33	45	8	192
	65 lat i więcej	17	28	44	10	169
Miejsce zamieszkania	Wieś	17	28	36	19	362
	Miasto do 20 tys.	14	33	44	10	123
	20-100 tys.	18	33	40	9	195
	101-500 tys.	20	34	34	12	155
	501 tys. i więcej mieszk.	28	41	22	8	128
Wykształcenie	Podstawowe	15	26	45	14	236
	Zasadnicze zawodowe	16	35	35	14	232
	Średnie	18	32	36	15	329
	Wyższe	31	37	22	10	168
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	34	37	22	7	91
	Średni personel, technicy	19	27	28	26	35
	Pracownicy adm.-biurowi	23	29	40	8	58
	Pracownicy usług	13	38	38	12	69
	Robotnicy wykwalifikowani	12	36	38	14	111
	Robotnicy niewykwalifik.	14	30	40	16	56
	Rolnicy	21	39	28	12	50
Pracujący na własny rach.	40	25	22	13	28	
Bierni zawodowo	Renciści	19	33	39	10	63
	Emeryci	13	31	46	11	226
	Uczniowie i studenci	22	32	18	28	68
	Bezrobotni	27	30	29	14	59
	Gospodynie domowe i inni	20	19	41	20	49
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	20	33	34	13	127
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	11	42	29	19	81
	sekt. pryw. poza rolnict.	24	33	33	10	227
	prywatnym gosp. rolnym	21	41	26	12	41
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	17	27	42	14	127
	501-750	15	33	36	16	115
	751-1000	18	28	42	12	168
	1001-1500	17	31	42	9	158
	Powyżej 1500 zł	25	42	22	11	190
Ocena własnych war. mater.	Złe	13	28	42	17	127
	Średnie	17	28	42	13	458
	Dobre	23	39	25	13	380
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	30	40	24	7	40
	Raz w tygodniu	19	35	33	13	436
	1-2 razy w miesiącu	20	28	40	11	152
	Kilka razy w roku	17	29	40	15	215
	W ogóle nie uczestniczy	19	30	35	15	122
Poglądy polityczne	Lewica	11	27	53	9	148
	Centrum	18	32	38	11	306
	Prawica	27	41	23	9	283
	Trudno powiedzieć	15	23	37	25	227

Tabela 3

		Czy, Pana(i) zdaniem, obecnie należy zajmować się rozliczaniem PRL-u czy też należy zakończyć rozliczenia i pozostawić ten okres do badania historykom?			Liczba osób
		Należy zajmować się rozliczaniem okresu PRL, gdyż okres ten nie został w wystarczającym stopniu rozliczony	Należy zakończyć rozliczenia i pozostawić ten okres do badania historykom	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		14	79	7	968
Płeć	Mężczyźni	19	74	7	452
	Kobiety	10	83	8	516
Wiek	18-24 lata	20	68	12	126
	25-34	19	70	11	185
	35-44	14	76	10	142
	45-54	14	81	5	151
	55-64	9	89	2	192
	65 lat i więcej	11	84	6	171
Miejsce zamieszkania	Wieś	11	79	10	363
	Miasto do 20 tys.	11	84	5	123
	20-100 tys.	17	79	4	195
	101-500 tys.	14	78	8	156
	501 tys. i więcej mieszk.	20	75	5	130
Wykształcenie	Podstawowe	12	76	12	238
	Zasadnicze zawodowe	9	83	7	234
	Średnie	15	80	5	329
	Wyższe	23	72	5	168
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	26	69	5	91
	Średni personel, technicy	19	76	4	35
	Pracownicy adm.-biurowi	17	80	3	58
	Pracownicy usług	8	87	5	70
	Robotnicy wykwalifikowani	11	84	5	111
	Robotnicy niewykwalifik.	14	74	12	56
	Rolnicy	12	75	13	50
Pracujący na własny rach.	27	59	14	28	
Bierni zawodowo	Renciści	13	79	8	65
	Emeryci	8	87	5	228
	Uczniowie i studenci	19	61	20	68
	Bezrobotni	13	80	7	59
	Gospodynie domowe i inni	18	77	5	49
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	17	77	6	127
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	11	78	12	81
	sekt. pryw. poza rolnict.	18	77	6	228
	prywatnym gosp. rolnym	14	73	13	41
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	12	77	10	127
	501-750	10	85	4	115
	751-1000	12	80	8	168
	1001-1500	18	80	3	159
	Powyżej 1500 zł	17	76	7	190
Ocena własnych war. mater.	Złe	11	76	13	127
	Średnie	12	83	5	461
	Dobre	18	74	8	380
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	30	66	4	40
	Raz w tygodniu	14	79	7	437
	1-2 razy w miesiącu	14	79	7	152
	Kilka razy w roku	10	83	7	216
	W ogóle nie uczestniczy	16	74	10	123
Poglądy polityczne	Lewica	6	90	3	149
	Centrum	11	84	5	309
	Prawica	25	69	6	283
	Trudno powiedzieć	10	76	14	227